G. IVĂNESCU'S PRINCIPLES OF RESEARCHING THE LANGUAGE HISTORY

ABSTRACT

In this paper I aimed at exposing the way G. Ivănescu understands the process of linguistic development and the manner in which this process should be studied. With regards to the first aspect, I presented the factors that, in Ivănescu's opinion, shape the evolution of languages: the basis of articulation, the psychological basis, and the social structure of the community that makes use of the respective language. I also exposed the methodological principles that must be obeyed by the language historian. First of all, Ivănescu argues that the linguistic development is to be divided into phases of evolution. The linguistic phenomena must then be grouped according to these phases. Secondly, the researcher must be interested in discovering not only the diachronic transformations, but also their causes, like any other scientist studying natural sciences. As the processes of language creation and nation formation are considered closely interrelated, Ivănescu believes that the linguist should establish the phases of linguistic evolution in relation to the phases of social development. Finally, the Iassian scholar states that the research of the spoken languages must be separated from that of written languages; the evolutions of these two linguistic variations are considered influenced by different factors and, therefore, should be treated as such by the language historian.

Keywords: *diachrony*, *basis of articulation*, *psychological basis*, *linguistic change*, *linguistic development*, *structuralism*, *language history*.

ELOGIU SPIRITULUI CREATOR: G. IVĂNESCU

ILEANA OANCEA*

„Lingvistica trebuie să explice limba, atât cât se poate ea explica, prin om şi, deci, prin istoria popoarelor" (Grigore Ilisei, *Portrete în timp* [interviu acordat de G. Ivănescu lui...], Junimea, Iaşi, 1992, p. 138).

Venirea profesorului G. Ivănescu, în 1963, la o facultate proaspăt înfiinţată, la care activau deja eminenţi profesori formaţi în centre universitare puternice: Eugen Todoran, V. Iancu şi, mai apoi, Şt. Munteanu, a însemnat enorm pentru evoluţia acesteia. „Întemeietorii" se vor dovedi, în curând, personalităţi proeminente ale culturii române, dând anvergură studiilor literare din perspective moderne. Prezenţa acestora a permis unei facultăţi tinere să ocolească marginalitatea, mai mult, a permis alăturarea facultăţii, nu peste multă vreme, vechilor instituţii din tară, cu o tradiţie prestigioasă. Facultatea filologică timişoreană devenea a patra instituţie cu acest profil din ţară, din punctul de vedere al valorii ei academice.

Venirea profesorului G. Ivănescu a însemnat o puternică schimbare de paradigmă în cercetarea filologică şi în pregătirea filologică a tinerilor pasionaţi de lingvistică, aflată atunci în plină transformare în plan mondial. Căci marele lingvist aducea cu sine atmosfera de neconfundat a laşului universitar interbelic, un oraş simbol care i-a fixat destinul (cf. interviul citat, *Portrete în timp*, p. 144). Nevoia de creaţie şi aspiraţia spre erudiţie, dar şi spre originalitate le-a învăţat G. Ivănescu de la maeştrii săi. Tot ceea ce marile întâlniri cu A. Philippide, în primul rând, Garabet Ibrăileanu, Iorgu Iordan, dar şi cu G. Călinescu au putut să aducă definitoriu în modelarea unui spirit veşnic neliniştit, avid de cunoaştere, iscoditor, aflat în formare atunci, le-a adus cu sine pentru buna alcătuire spirituală a discipolilor timişoreni. Contactul de scurtă durată cu Eugeniu Coşeriu, cel mai mare lingvist al epocii noastre, pe atunci student, l-a marcat, de asemenea, G. Ivănescu urmărind impresionanta carieră mondială a acestuia şi analizându-i cu atenţie lucrările într-o epocă în care Coşeriu era mai mult sau mai puţin ignorat în România.

* Universitatea de Vest, Timişoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, România

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 257–263

BDD-A1179 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 04:22:46 UTC)

La Timişoara, în acest colţ de ţară, se desfăşura astfel, prin profesorul Ivănescu, panorama marilor valori româneşti, dar şi universale din ştiinţa limbii, căci G. Ivănescu vorbea deopotrivă despre Chomsky, de exemplu, simultan cu conturarea în plan mondial a doctrinei acestuia. Lingvistica generală devenise o preocupare centrală pentru elevii săi, un prilej de interogare asupra fundamentelor lingvisticii. Ea devenea locul unde stilistica putea să-şi câştige statutul de ştiinţă cu adevărat explicativă. În această preocupare pentru problemele general teoretice trebuie căutată, în primul rând, mutaţia paradigmatică profundă adusă formaţiei universitarilor timişoreni de efortul constructiv al Profesorului.

G. Ivănescu mai aducea cu sine, la Timişoara, formaţia complexă pe care şi-a desăvârşit-o la Paris şi la Roma, adică prin nemijlocitul contact cu o ştiinţă aflată în centrul epistemei contemporane, şi concepţia despre valoarea şi despre rosturile învăţământului academic, altoită pe exprienţele intelectuale decisive din anii foarte tineri, legate de şcoala lingvistică ieşeană. Toate aceste lucruri deprinse în oraşul studenţiei, atât de încărcat de istorie românească, sau în Occident, în centrele mereu inovatoare ale romanităţii, a reprezentat puntea întinsă de Profesor spre buna alcătuire spirituală a elevilor săi timişoreni, care doreau „să ardă etapele".

Am fost asistenta profesorului G. Ivănescu şi consider acest fapt unul dintre marile privilegii pe care le-am avut, deşi colaborarea era însoţită de o mare exigenţă. Copleşitoarea erudiţie, adesea paralizantă pentru un proaspăt absolvent, era însă, paradoxal, îmbinată cu o rară generozitate. Şi această „dualitate" vorbea despre o personalitate cu totul aparte. Nu voi stărui asupra unui capitol foarte important şi, în acelaşi timp, emoţionant al existenţei mele.

Voi încerca, în cele ce urmează, să scot în evidenţă câteva idei importante ale creaţiei ştiinţifice ale unuia dintre cei mai mari lingvişti români, mutând discuţia pe un plan care ştiu că este în acord cu esenţa unei personalităţi în care viaţa s-a confundat cu propria operă.

G. Ivănescu este, poate, la noi, lingvistul cu cea mai mare propensiune spre cunoaşterea exhaustivă. El este, în acelaşi timp, unul dintre lingviştii obsedaţi de problemele teoretice ale lingvisticii, pe care a încercat să le fixeze într-o concepţie unitară încă de la primele sale lucrări. Amintim, în a cest sens, *Problemele capitale ale vechii române literare* (1948), care a schimbat viziunea impusă de Densusianu despre baza dialectală a limbii române literare, în plus ea conţinând *in nuce* unele soluţii de mai târziu la problemele „capitale" ale lingvisticii.

Concepţia sa *structural-cauzală* în explicarea proceselor glotogenetice reprezintă recuperarea prin noua optică a lingvisticii, cea structurală, a celor două principii explicative ale fenomenelor diacronice din lingvistica istorică a secolului al XIX-lea, şi anume: cel al rolului *habitudinilor* articulatorii (deci al substratului) în procesul transformărilor fonetice, definitoriu în formaţia limbilor înrudite genealogic dintr-o limbă-bază (comună), şi cel al analogiei, manifestat în existenţa, deopotrivă, a unei *baze psihologice* comune unei etnii, răspunzătoare de anumite

fenomene de evoluţie în sfera morfosintactică a limbii. Reţinem aceste precizări din *Preliminarii* (cap. I, *Principiile dezvoltării lingvistice*) la *Istoria limbii române* (Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 13): „Întrucât influenţa bazei de articulaţie asupra limbii – ca şi cea a temperamentului unui popor – este înlăturată total numai în epocile de intensă circulaţie, deci de tehnică dezvoltată, când se nasc limbile comune (limbile literare unitare), putem afirma că numai în aceste epoci se realizează total condiţia firească a limbilor: aceea de a deveni relativ fixe, relativ stabile. Aşa se explică fixitatea limbilor literare, în special în perioada de unitate, în raport cu mobilitatea graiurilor populare. Vom ajunge astfel la un *structuralism* cauzal [subl. n.], adică la un structuralism mentalist în sintactică şi morfologie (= morfotică) şi articulatoriu în fonetică. Dar cauzele structurii şi schimbării limbii nu se pot manifesta oricând, ci, cum am văzut, numai în anumite structuri sociale, care alcătuiesc condiţia de realizare a cauzelor ce provoacă schimbarea limbii. Adevăratul structuralism lingvistic nu va neglija deci nici istoria poporului. Structuraliştii vor trebui să admită că şi articulaţiile fac parte dintr-un sistem; căci nu putem tăgădui naturii posibilitatea de a alcătui sisteme. Opoziţiile – eu aş prefera: *distincţiile* – fonetice există nu pentru că le impun cuvintele, ci pentru că le impun organele articulatorii". Este evident că direcţia *teleologică a structuralismului clasic*, strict imanentist, face loc acum celei *cauzale*, care obligă structuralismul să ia în considerare elementele „exterioare" sistemului lingvistic. Ele au un rol în viaţa unei limbi, ba, mai mult, sunt chiar agenţii schimbării sistemului, acţionând hotărâtor în perioada crucială a evoluţiei diacronice a unei limbi, cea a procesului glotogenetic, când limba însăşi se constituie, pe firul continuităţii genealogice, ca moment de discontinuitate. Este o temă majoră în gândirea altui mare „ieşean", Eugeniu Coşeriu, în *Sincronía, diacronía e historia* (1955).

Viziunea structurală este proiectată de G. Ivănescu în diacronie în spiritul romaniştilor Walter von Wartburg sau Eugeniu Coşeriu. După etapa glotogenetică în care au acţionat decisiv, modelându-i evoluţia, cauzele menţionate, istoria limbii se prezintă ca o succesiune de sincronii, adică de etape evolutive având, fiecare, *o structură* bine definită. Structuralismul este depăşit prin relaţia subtilă dintre sincronie şi diacronie pusă la baza „istoriei".

O altă idee deosebit de importantă este aceea că există, pe lângă o istorie a limbii populare, care nu epuizează istoria unei limbi, o istorie a limbii literare ce se conduce după alte principii decât cele ale substratului şi ale bazei psihologice. Aceste principii se reduc, în sensul gândirii vossleriene, la activitatea *conştientă, de natură spirituală*, a vorbitorilor celor mai înzestraţi ai unui idiom (oameni de cultură, scriitori), în vederea perfecţionării instrumentului lingvistic pus la dispoziţie de varianta populară, genuină şi neprelucrată a acestuia. „După noi – afirmă G. Ivănescu (loc. cit., p. 14–15) –, deosebirea fundamentală între istoria graiurilor populare şi cea a limbilor literare constă în faptul că cele dintâi sânt încă sub influenţa unui factor material, ca baza articulatorie, pe când celelalte anulează

BDD-A1179 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 04:22:46 UTC)

determinările impuse de aceasta, menținând un sistem fonetic care corespunde bazei articulatorii a unui singur dialect sau a unei perioade mai vechi. De aceea în primele întâlnim determinismul caracteristic fenomenelor naturii, iar în celelalte suprimarea acestui determinism natural, în favoarea unuia de ordin social. Examinarea atentă, lipsită de prejudecăți, a faptelor de limbă ne duce la concluzia că formele primare ale limbajului, anume graiurile populare, se comportă în unele privințe ca natura și că o comportare deosebită de aceea a naturii, și deci specifică dezvoltării spirituale, vieții sociale, găsim numai la limbile literare. Plecând de la concepția filozofului român Lucian Blaga, care face distincția între *culturile minore* și *culturile majore*, primele fiind culturile etnografice, iar cele din urmă, culturile superioare, am putea vorbi și noi de *spiritul minor*, înlănțuit de factori naturali, și de *spiritul major*, devenit cu adevărat autonom. Graiurile populare ni se par a fi expresia *spiritului minor*, iar limbile literare, expresia spiritului major. Între aceste două forme ale spiritului există nu numai asemănări, dar și o radicală opoziție. Unele din principiile după care se conduce dezvoltarea spiritului minor și a formelor sale de expresie, care sânt limbile literare, sânt opuse principiilor după care se conduce dezvoltarea spiritului minor și a formelor sale de expresie, care sânt limbile populare. Avem aici un aspect al dialecticii spiritului, aspect care a scăpat, în general, până astăzi lingviștilor, ca și istoricilor literari, istoricilor, sociologilor și filozofilor spiritului. (Pentru amănunte, vezi G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica", II, 1972, p. 5–25)".

Acest mod de a concepe „viața" limbii este aplicat la istoria limbii române, *prima istorie completă* pe epoci a limbii române: a limbii române populare, dar și a celei literare, *realizată pe baza unei concepții complexe, clar și riguros articulate, privind natura limbajului uman, în general, și existența lui în istorie*. La baza acestei concepții, cu o deschidere teoretică atât de amplă și de o stringență argumentativă impresionantă, stau ideile mai „vechi" ale lui A. Philippide despre schimbările lingvistice, provenind din tradiția neogramatică, altoite pe ideile mai noi ale lingvisticii, trimițând la gândirea unor mari lingviști din secolul trecut: Vossler, A. Meillet, formaliștii ruși și praghezi, Martinet, Walter von Wartburg, Chomsky etc. Ea sintetizează gândirea Profesorului din lucrările anterioare fundamentale.

Această sinteză organic articulată constituie un răspuns original, de mare forță explicativă, la „problemele capitale" ale lingvisticii. Efortul constructiv al gândirii lingvistice a lui G. Ivănescu, căreia lingviștii timișoreni îi sunt atât de datori, vizează, în ultimă instanță, cum s-a putut, credem, observa din această prezentare, restructurarea a înseși fundamentelor constitutive ale paradigmei moderne care organizează, în profunzime, spațiul cognitiv al științei limbii și, într-un plan mai general, al științelor umane, cărora lingvistica li se subsumează într-un mod propriu.

Concepția lui G. Ivănescu despre „dubla natură a limbajului" presupune, cum se arată de altfel cu claritate atât în *Preliminarii* (*Istoria limbii române*), cât și în

Storia delle parlate..., existența a două tipuri de lingvistică: *o lingvistică a limbilor populare* (reprezentată de lingvistica istorico-comparativă a secolului al XIX-lea) și *o lingvistică a limbilor literare* (ilustrată de Școala vossleriană); având ca teren de argumentare celebra dihotomie din istoria lingvisticii generale dintre neogramatici și idealiști, susținută, polemic, de Karl Vossler, ea constituie un punct de plecare teoretic fructuos pentru un anumit mod de depășire a viziunii istoriste prezente în principalele manuale de lingvistică romanică, pentru că reflectau o altă paradigmă de cercetare decât cea impusă de indo-europeniști: o paradigmă la fel de importantă însă și la fel de rezistentă și, mai ales, raportată la modelele și exigențele speculative ale timpului, nu mai puțin „științifică", orientând practica și teoria lingvistică romanică până la constituirea lingvisticii „științifice" comparativ-istorice.

O astfel de istorie „duală" este interesată să recupereze existența în diacronie a unei meditații lingvistice organice, consecvente și tensionate, în același timp, subsumabile la ceea ce G. Ivănescu numea lingvistica limbilor literare, cantonate, în viziunea sa, în cadrul celebrei dispute dintre noua și vechea mentalitate științifică de la începutul secolului trecut, cea dintre neogramatici și „idealiști".

A vorbi despre profesorul G. Ivănescu, încercând să te apropii de ceea ce constituie esența unei personalități de o rară suplețe și complexitate, ocolind, ca pe o insuficiență, spectaculosul și ostentația, înseamnă, de fapt, a vorbi despre lucrările sale, cu care existența Profesorului s-a confundat până la anularea acesteia. Dintre toate, cea care exprimă în modul cel mai complex ființa sa spirituală este, cum s-a putut observa, *Istoria limbii române*, lucrare singulară, în multe privințe, și nu numai raportată la lingvistica românească. Iată de ce imaginea profesorului G. Ivănescu, așa cum s-a conturat ea în conștiința foștilor săi elevi, se regăsește, îmbogățită, în ea.

Rod al unei experiențe lingvistice îndelungate, această carte sobră și de o impresionantă erudiție vorbește, în primul rând, despre mobilitatea sa spirituală. Ea mai vorbește, de dincolo de textul scris, despre bucuriile subtile ale cunoașterii, care împlinesc, dându-i consistență și fervoare, o existență aflată sub semnul tensiunii creatoare. Regăsim apoi în ea modul de a gândi al Profesorului, profund și original, viziunea largă asupra fenomenelor, izvorând din meditație, și o neobișnuită capacitate de a supune „actualitatea" științifică, nu de puține ori deconcertantă, unei judecăți adânci și întotdeauna personale. Mai regăsim în ea vibrația polemică, patosul intelectual atât de caracteristic manifestărilor celor mai obișnuite ale Profesorului care vedea pretutindeni idei, chiar și în discuțiile cele mai obișnuite. Cartea este astfel nu numai înnoitoare, ci și profund stimulatoare, invitând la reflecție. Densitatea extraordinară a ideilor care „însuflețesc" materia cărții, dându-i relief și ritm interior, ne îndreptățește să vorbim de spiritul vosslerian care organizează, în profunzime, întreaga cercetare. Cu alte cuvinte, „pozitivismul" inerent oricărei investigații este luminat – și depășit – în permanență de reflecția teoretică explicativă, interpretativă. Simbioza lămurește, cred, poziția

BDD-A1179 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 04:22:46 UTC)

particulară pe care această monumentală istorie o are în raport cu celelalte puține lucrări similare din cultura noastră, ca și față de alte istorii ale altor limbi. Și tot în același spirit trebuie să remarcăm faptul că întreaga problematică a istoriei limbii române, situată într-un orizont teoretic de o stringentă coerență, este regândită, reformulată prin prisma unor puncte de vedere, constituindu-se într-un corpus de *principii directoare*. Prinse în cercul hermeneutic al înțelegerii, afirmații ale unor lingviști reputați, români sau străini, sunt reevaluate și uneori negate. Recunoaștem aici poate cea mai de seamă însușire a Profesorului: o capacitate speculativă cu virtuți totalizatoare, integratoare, care se adaugă unei „meticulozități" lingvistice în cea mai bună tradiție neogramatică. Aici G. Ivănescu se întâlnește cu Eugeniu Coșeriu, fostul său elev de la Iași, format apoi în ambianța stimulatoare a lingvisticii europene, pe care Ivănescu a urmărit-o cu mai mare dificultate, fără a putea să aibă un contact strâns și direct cu aceasta. Ei se întâlnesc însă în modul de a gândi limbajul în perspectivă larg antropologică, perspectivă elaborată de Eugeniu Coșeriu extrem de complex prin lingvistica integrală pe care a fundamentat-o.

Lingvistica românească va trebui să se situeze față de această carte care nu conține numai cea dintâi istorie a limbii române, ci, subiacent, și un tratat de lingvistică generală. Rezumând o existență într-un studiu, *Istoria limbii române* ne arată felul cum au crescut, într-un tot armonios, lucrările de lingvistică ale profesorului G. Ivănescu, de la *Problemele capitale ale vechii române literare* până la *Gramatica comparată indoeuropeană*, probând fiecare, dincolo de fapte, înclinația spre reflecția organică, sistematică, imperioasa nevoie de înălțare spre general, în lumea rarefiată a „principiilor". Și aceasta pentru că autorul ei și-a construit, mai întâi, o concepție proprie despre fenomenele lingvistice (atât de greu de realizat într-o epocă dominant teoretică), cu care lingviștii pot fi sau nu de accord, dar de care nu se poate face abstracție. Această concepție, îndelung gândită în toate articulațiile ei, este un liant între lucrările sale și un anumit mod de a concepe fenomenele limbajului, caracteristic școlii ieșene, neacceptat însă ca atare, ci reprezentând o adeziune critic verificată fără întrerupere în raport cu noile concepții. Structuralismul cauzal este rodul unei asemenea integrări, care este continuare și transformare, în același timp și o deschidere spre o lingvistică antropologică, locul de întâlnire cu modul lui Eugeniu Coșeriu de a gândi lingvistica, o întâlnire care vizează *esența* creatoare a limbajului uman. Aici trebuie căutată, poate, lecția înaltă a acestei cărți, reamintind prin întreaga ei structură cuvintele rostite de Profesor, cândva, elevilor săi de la Timișoara, și anume că nimic de seamă nu se poate face dacă rămâi specialist toată viața în cântul I al *Iliadei* lui Homer. Adăugăm încă un lucru care ni se pare esențial. Nimic deosebit nu se realizează fără o tradiție.

Profesorul Șt. Munteanu s-a impus în știința românească drept un reprezentant de seamă al stilisticii literare și reprezentant, deopotrivă, „al spiritului ivănescian". Discipol strălucit al profesorului G. Ivănescu, a asigurat în cea mai mare măsură perpetuarea acestei tradiții.

Pentru noi toți, studenții și doctoranzii de atunci, anii când Profesorul G. Ivănescu a predat, la Facultatea de Filologie din Timișoara, cursul de lingvistică romanică și de lingvistică generală, timp de șapte ani, reprezintă tocmai crearea unei asemenea tradiții. Este aceasta o *operă vie*, poate la fel de însemnată ca celelalte. Spre această lucrare de întemeiere spirituală se îndreaptă gândul nostru recunoscător.

PRAISE TO THE CREATIVE SPIRIT: G. IVĂNESCU

ABSTRACT

The arrival of professor G. Ivănescu in 1963, at the new established faculty, meant tremendously for its evolution. Here there were already teaching other renowned professors (i.e. Eugen Todoran, V. Iancu, Ștefan Munteanu), which had previously been accomplished their careers within important universities. "The founders" soon proved to be outstanding personalities of the Romanian culture, by giving a special development to literary studies viewed from a modern perspective. Their presence allowed to the new faculty to avoid being marginalized and even helped it follow in a short time the old academic institutions in the country – the ones with a greater tradition. Therefore, from the point of view of the academic merits, the Faculty of Philology in Timișoara arrived to be rated the fourth establishment of this kind in Romania.

Keywords: *G. Ivănescu, linguistics, creative spirit, linguistic doctrine, Timișoara.*

BDD-A1179 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 04:22:46 UTC)